
LES 11: VAN MAGISCH REALISME TOT COBRA

Het experiment als doel

1920 - 1950

Inleiding

Welkom in de eerste les van de vervolgcursus. We gaan in deze vervolgcursus vooral in op de kunstgeschiedenis na de tweede wereldoorlog. Alles na de tweede wereldoorlog heet ‘hedendaagse’ kunst. Alles vanaf 1880 tot de tweede wereldoorlog heet ‘moderne’ kunst. Hedendaags komt dus na modern. Daarnaast wordt er een les besteed aan het verband tussen kunst en misdaad: vervalsingen, kunstroof en roofkunst. En ja, er is een verschil tussen die laatste twee. Want als we met kunst te maken krijgen (thuis, in de galerie of in het museum) gebeurt het nog wel eens dat het kunstwerk niet is wat het pretendeert te zijn.

Bewegingen zoals CoBrA, het abstract expressionisme en popart komen uitgebreid in de vervolgcursus aan bod. Ook wordt er veel aandacht besteed aan Nederlandse hedendaagse beeldende kunstenaars en fotografie.

Karel Appel, Jackson Pollock, Willem de Kooning en Mark Rothko staan deze les centraal. Maar we gaan eerst nog in op een stroming die al vóór de tweede wereldoorlog begon en die we nog niet behandeld hebben: het magisch realisme. Toch nog iets ‘moderns’ voordat we met ‘hedendaags’ beginnen.

Magisch realisme

In de basiscursus bespraken we de ‘droomfoto’s’ van Salvador Dali en de vreemde ‘fysiek onmogelijke’ schilderijen van René Magritte. We noemden het **surrealisme**. Dali en Magritte zijn beroemde voorbeelden van deze stroming die zich afzette tegen de steeds verdergaande abstractie in de kunst. We zagen dat de expressionisten zoals Kandinsky de kunst aan het begin van de twintigste eeuw abstract maakten, weg van het zo natuurlijk mogelijk nabootsen van de werkelijkheid. De stroming die hier tegenin ging en wél weer realistische schilderijen maakte, maar dan van voorstellingen die alleen in je dromen kunnen bestaan (zoals Magritte en Dali) heette het surrealisme. Ook zij schilderen geen voorstellingen uit de echte wereld om ons heen maar het lijkt een wereld uit een droom te zijn. Toch schilderen ze zeer realistisch, niet abstract. Dali en Magritte bereidden de weg voor van een nieuwe stroming: het **magisch realisme**. Het magisch realisme betreft afbeeldingen die realistisch en gedetailleerd geschilderd zijn, maar toch niet echt bestaan. Maar de voorstellingen zouden, in tegenstelling tot het surrealisme, wel kunnen bestaan. Ze stralen iets geheimzinnigs uit, iets onwerkelijks, iets dreigends, iets ‘magisch’. Perspectieven zijn ongebruikelijk gekozen en er worden tegenstellingen samengebracht: wel en niet bestaande elementen, licht en donkere elementen, vredelievende elementen en harde gewelddadige elementen zoals de dood, dreiging en verval. Maar wel gedetailleerd en technisch perfect geschilderd. Laten we eens naar dat magisch realisme gaan kijken.

Naast Dali en Magritte en hun surrealisme, was er in Italië een kunstenaar actief die een belangrijke aanzet tot het magisch realisme gaf. We hebben het over **Giorgio de Chirico** (Volos 1888 - Rome 1978). Hij was een Grieks-Italiaanse schilder die een belangrijk voorbeeld was voor René Magritte. Hij schilderde als voorloper van het surrealisme al rond 1915 voorstellingen waarin klassieke Romeinse bustes werden gecombineerd met rubberen handschoenen. Of moderne paspoppen naast een Griekse Kouros. Klassieke architectuur vormt de achtergrond, met harde slagschaduwen en sterke perspectieflijnen. De lucht is vaak donker en dreigend gekleurd, de setting is een pleintje in een mediterrane stad in het felle middaglicht. Je wordt van je stuk gebracht omdat dingen bij elkaar worden gezet die niet bij elkaar horen.

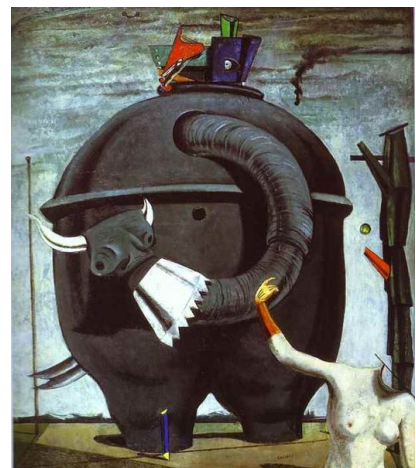

Pre-surrealisme - Giorgio de Chirico - Liefdeslied - 1914 - Museum of Modern Art - New York

De Chirico kwam uit Volos in **Griekenland** en verhuisde als een moderne El Greco naar Italië, waar hij in Florence kunstgeschiedenis studeerde. Vervolgens ging hij naar München, waar hij gefascineerd werd door de werken van Nietzsche en Schopenhauer. Hij noemde zijn stijl de 'metafysische kunst'. Boerenverstand en de logica verliezen het van de droom en de kindertijd. Hij leert in Parijs Picasso kennen en trouwt net zoals Picasso met een Russische balletdanseres. Hij schildert ook decors voor de balletvoorstellingen van Sergej Diaghilev. Later trouwt hij een andere Russische dame, met wie hij in Rome in een huis naast de Spaanse trappen oud wordt. Hier is ook zijn museum gevestigd. De Chirico is belangrijk omdat hij realisme als eerste combineerde met vreemde tegenstellingen.

Giorgio de Chirico was dus belangrijk voor het ontstaan van het surrealisme. Ook een Duitse kunstenaar bereidde de weg van het surrealisme en magisch realisme voor. We hebben het over **Max Ernst** (Brühl 1891 - Parijs 1976). Geïnspireerd door een combinatie van De Chirico en de Dada-beweging van Marcel Duchamp maakt Max merkwaardige schilderijen en beelden die een onwerkelijke wereld scheppen. Ook hier zie je dreigende wolken en vreemde paspoppen, maar ook een olifant die eerder lijkt op een aangepaste stofzuiger. De droom in beeld, net als bij De Chirico, Dali en Magritte. Maar dan in combinatie met een soort ready-made art van Duchamp (denk aan Duchamp's kant-en-klare kunstwerken als het urinaal en zijn fietswiel op een barkruk).

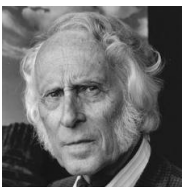
Pre-surrealisme - Max Ernst - Olifant Celebes - 1921 - Tate Gallery - Londen

Max Ernst studeerde filosofie, psychologie en kunstgeschiedenis in Keulen. Hij trouwde in 1918 ene Louise Strauss, waar hij in 1920 een zoon mee kreeg. Het huwelijk hield niet stand en hij verhuisde van Keulen naar Parijs, waar hij bij zijn vriend Paul Eluard en Gala, de vrouw van Eluard, introk. Het werd een vreemde ménage à trois. Later trouwde deze Gala met Salvador Dali. Max trouwde in 1927 opnieuw, nu met Marie-Berthe Aurenche. Hij leerde in die tijd beeldhouwen van onder andere Giacometti. Tijdens een expositie in Engeland in 1936 ontmoette hij Leonara Carrington, waar hij ook mee trouwt. Tijdens de oorlog woont hij in Zuid-Frankrijk maar hij moet vluchten omdat de Duitsers zijn werk niet konden waarderen. Zijn werk was door de Nazi's op de beruchte 'Entartete Kunst' expositie te kijk gezet. Met behulp van Amerikaanse vrienden (waaronder Peggy Guggenheim) kan hij naar Amerika vluchten. Hij

neemt Leonara echter niet mee en wordt verliefd op Peggy Guggenheim. Hij trouwt Peggy in 1942. Ook dit huwelijk houdt geen stand en na de oorlog in 1946 trouwt hij ene Dorothea Tanning (in een dubbele ceremonie met Man Ray). Hij verhuist met Dorothea naar Zuid-Frankrijk. Hij overlijdt op zijn 85e verjaardag in Parijs. Max Ernst bracht vreemde, niet bestaande voorwerpen in de realistische kunst.

Je ziet vaak vogels terug in het werk van Max Ernst (zoals je vissen zag bij René Magritte). Zijn alter ego in zijn schilderijen noemde hij Loplop. Dit was een vogel waarvan Ernst zei dat het een extensie van hemzelf was. Dit kwam voort uit zijn jeugd, toen Ernst een vogel had die plotseling stierf. Enkele minuten later kwam zijn vader de kamer in om te vertellen dat zijn zusje geboren was. Tja, LopLop. Vijf keer getrouwd. Eigenlijk LopLopLopLopLop. Dan tellen we Gala niet eens mee. Een woelig leven, maar Max Ernst is ook een rode draad door de kunstwereld van de twintigste eeuw.

Het magisch realisme kent dus Magritte, Dali, De Chirico en Max Ernst als wegbereiders. In Nederland komen er veel kunstenaars voort uit het magisch realisme. We zullen hiervan Carel Willink, Escher en Pyke Koch bespreken.

Carel Willink (Amsterdam 1900 - 1983) wordt gezien als de belangrijkste vertegenwoordiger van het magisch realisme. Hij noemde het zelf liever het 'imaginaire realisme' omdat hij de *fantasie* zo realistisch mogelijk wilde uitbeelden. Hij combineert de klassieke architectuur en de dreigende

lucht van De Chirico met Nederlandse donkere grijze wolken en gedetailleerd realistisch geschilderde figuren. Zijn werken zijn daardoor heel herkenbaar. Ik word door zijn werken altijd gefascineerd, maar nooit vrolijk. De sfeer grijpt je vast en houdt je in zijn macht. De dreiging van iets onheilspellends hangt in de lucht. Nu had je net voor de oorlog ook

daadwerkelijke dreiging die in de lucht hing, maar ook op latere leeftijd bleef hij schilderen met donkere dreigende luchten die het schilderij blijven domineren. Hij schilderde vrijwel altijd op linnen en hij besteedde vele uren aan het prepareren van zijn doeken. Alles moest perfect. Hij schilderde de achtergrond in **tempera**, dus geen olieverf, maar gebruikte caseïne (eiwit uit melk) in plaats van eidooier als bindmiddel. Misschien zien zijn werken er daardoor matter en Hollander uit. Elk haartje, elk rimpeltje moest geschilderd worden. Hij werkt 'nat op nat', wat moeilijk is met tempera, maar hij heeft door natte deksels op zijn natte paneel te hangen een manier gevonden om de verf drie dagen nat te houden. Wat verder opvalt is de diepte in zijn werk, die geschapen wordt door een voorwerp vooraan op het schilderij te plaatsen, zoals een boomtakje vooraan op een foto van een vergezicht. Zo'n voorwerp op de voorgrond om diepte te creëren heet een 'repoussoir'. Bijvoorbeeld de korte zuil vooraan op het bovenste schilderij.

Willink werd in 1900 geboren als zoon van een autohandelaar. Zijn vader stimuleerde Carel in het schilderen. Na een mislukte studie medicijnen en bouwkunde kiest hij voor het werk als kunstschilder. Hij gaat naar Berlijn, waar hij in aanraking komt met het expressionisme en erg onder de indruk is van het werk van Wassily Kandinsky. Terug in Nederland werkt hij eerst

magisch realisme - Carel Willink - Simeon de Zuilheilige - 1939 - Kunstmuseum - Den Haag

magisch realisme - Carel Willink - De Zeppelin - 1933 - Museum MORE - Gorssel (uit boedel Scheringa Museum voor Realisme)

kubistisch. Dat was in de mode. Maar al snel begon hij steeds realistischer te schilderen. Door de beurskrach in 1929 en de opkomst van de fascistie ontwikkelde hij een eigen stijl die dreigend, beklemmend en soms zelfs depressief genoemd mag worden. Tijdens een rondreis in Italië in 1931 raakt hij onder de indruk van de Italiaanse renaissance architectuur en leert hij de werken van Giorgio de Chirico kennen. Hij betrok een grachtenpand aan de Amsterdamse Ruysdaelkade, waar hij de meeste schilderijen op zijn zolderkamer maakte. Na de oorlog raakte zijn werk uit de belangstelling door de opkomst van CoBrA, maar hij vocht zich terug en trok flink van leer tegen de experimentele schilderkunst van CoBrA. Pas in de jaren zeventig ging hij vriendelijker schilderen met kleine witte wolkjes in een strak blauwe lucht met fel daglicht. Hij publiceerde een biografie in 1983, genaamd 'Willinks Waarheid' en overleed kort daarna. Hij ligt begraven op Zorgvlied in Amsterdam.

Zijn eerste echtgenote was Mies van der Meulen, met wie hij in 1927 trouwde. Maar toen Mies voor een ander wilde gaan, scheidde hij in 1928 al van haar. Hij hertrouwde in 1930 met Wilma Jeuken, waar hij dertig jaar gelukkig mee samenleefde totdat Wilma in 1960 aan een hersenbloeding stierf. In 1962 kreeg hij een relatie met de 21-jarige Mathilde de Doelder. Mathilde was nogal extrovert en liep altijd in extravagante jurken van Fong Leng met extreem veel make-up op haar gezicht. Ze was bekend onder de naam 'Het Levende Kunstwerk'. Hun excentrieke relatie werd breed uitgemeten in de roddelbladen. Toen Mathilde in 1975 een portret van Wilma uit jaloezie beschadigde was het geduld van Willink op. Hij brak met Mathilde en trouwde in 1977 voor de vierde keer, met de 33-jarige beeldhouwster Sylvia Quiël. Carel was toen 77 jaar. Met haar zou hij tot zijn dood getrouwd blijven. Mathilde kon het allemaal niet verkroppen en pleegde zelfmoord in 1977 door

Mathilde de Doelder

met een pistool een kogel in haar hoofd te schieten. Willink was niet op de begrafenis. Carel Willink overleed in 1983. Sylvia Willink beheert momenteel zijn auteursrechten.

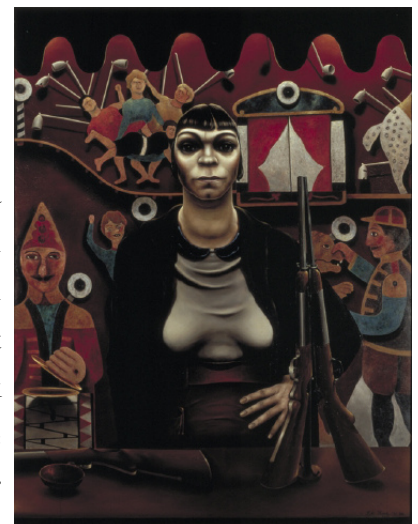

Willink met Sylvia Quiël

Er wordt nog steeds getwijfeld of Mathilde wel zelfmoord heeft gepleegd. Het leek de politie heel moeilijk om als rechtshandige door je linkeroor te schieten. Waarom niet gewoon het rechteroor? Haar connecties met de onderwereld en cocaïne lijken ook een bijdrage te hebben gehad.

De tweede Nederlandse Magisch Realist die we bespreken is **Pyke Koch** (Beek Ubbergen 1901 - Utrecht 1991). Spreek uit 'Peike Koch'. Hij schildert het liefste achterbuurten, decadentie, dubieuze vrouwen, hoeren en kermissen. Hij gaat naar het internaat in Zetten en daarna naar Zeist. Maar hij raakt pas geïnteresseerd in kunst als hij in de jaren twintig in Utrecht bevriend raakt met de schilderes Charley Toorop, de dochter van Jan Toorop. Hij bezoekt met haar een tentoonstelling van Carel Willink en raakt enorm onder zijn invloed. Hij leert zichzelf in korte tijd realistisch schilderen. Ook hij werkt met **tempera**, net als Willink. Hij trouwt in 1934 met Heddy de Geer, de dochter van de latere minister-president. Hij reist naar Italië en kijkt veel naar renaissanceschilders als Piero della Francesca en Andrea Mantegna, maar ook

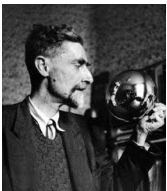
magisch realisme - Pyke Koch - De Schiettent - 1931 - Boijmans van Beuningen - Rotterdam

magisch realisme - Pyke Koch -
Portret van jkvr. J.C. van Boetzelaer - werken.
1947 - Centraal Museum - Utrecht

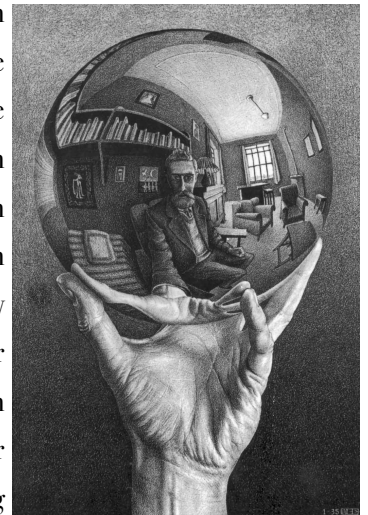
naar moderne schilders als Giorgio de Chirico. Hij opent een bed & breakfast met Heddy in Fiesole bij Florence. In 1938 kiest hij de kant van de fascisten en maakt twee fascistische schilderijen, al zou hij dit later ontkennen. Zijn werk wordt veel geëxposeerd door de Duitsers tijdens de tweede wereldoorlog. Ook maakt hij ontwerpen voor postzegels. Na de oorlog keert iedereen hem de rug toe. Hij kiest meer neutrale onderwerpen en is daarbij zeer perfectionistisch. Net als Vermeer besteedt hij maanden aan één schilderij. In de jaren tachtig krijgt hij de ziekte van Alzheimer en de laatste tien jaar treedt hij niet meer op de voorgrond. Hij maakt in totaal maar zo'n 100

Pyke Koch zei over het magisch realisme: Het magisch realisme bedient zich van voorstellingen die wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk zijn; het surrealisme daarentegen van onmogelijke, niet bestaande of onbestaanbare situaties.

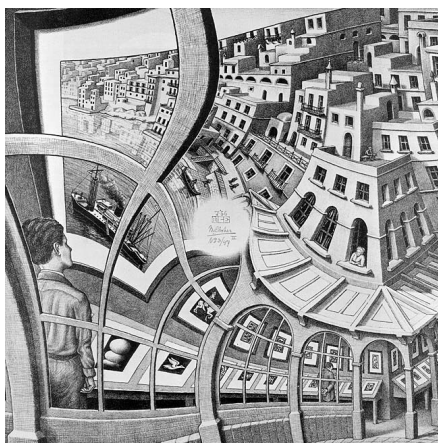

De derde Nederlandse magisch realist die we behandelen is **Maurits Cornelis Escher** (Leeuwarden 1898 - Hilversum 1972). Hij werd bekend om zijn houtsneden, gravures en litho's met wiskundige principes en voorstellingen die onmogelijk lijken. Maurits 'Mauk' Escher verhuisde in 1903 als kleuter naar Arnhem. Hij ging er naar de HBS en leerde zichzelf tekenen. Zijn

vader vond dat hij naar de TU Delft moest en hij ging daar ook enkele maanden naar toe. Maar dit beviel hem niet en hij ging naar de School voor Bouwkunde en Sierende Kunst in Haarlem. Hij had iets met kunst en techniek. Hij kreeg les van Samuel Jessurun de Mesquita, een Joods-Portugese graficus met wie hij tot zijn deportatie in 1944 naar Auschwitz contact onderhield. Vanaf 1922 ging Escher veel reizen in Zuid-Europa. In Spanje bestudeerde hij Moorse decoratiestijlen. Hij leerde zijn vrouw Jetta Umiker daar kennen en samen met Jetta kreeg hij drie zonen. Hij woonde met haar in Rome maar door de opkomst van Mussolini wilde hij weg uit Italië en verhuisde eerst in 1935 naar Zwitserland, daarna in 1937 naar Ukkel in België en tenslotte in 1941 naar Baarn. Jetta heeft nooit goed in Baarn kunnen aarden en verhuisde in 1968 alleen terug naar Zwitserland. Escher overleed in 1972 in het Rosa Spier huis in Laren, een bejaardenhuis voor kunstenaars, waar hij een eigen atelier had.

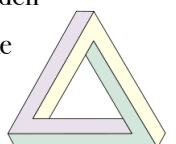

magisch realisme - Escher - Zelfportret
in spiegellende Bol - 1935 - Litho

magisch realisme - Escher -
Printententoonstelling - 1956 - Litho

Escher richtte zich eerst op het perfectioneren van zijn techniek. Vanuit de Moorse traditie leerde hij vlakverdelingen maken die zeer gedetailleerd zijn, met geleidelijke overgangen van de ene afbeelding in de andere. Escher gebruikte daar in tegenstelling tot de Mohammedaanse kunst bestaande figuurtjes voor (vogels, vissen, reptielen etc). Hij experimenteert ook met perspectief, bijvoorbeeld hiernaast de 'Prentententoonstelling', waar wiskundigen pas veel later het 'gat in het midden' van konden oplossen. Hij is bezeten van wiskunde en vooral van onmogelijke vormen, zoals de zogenaamde 'Penrose' driehoek (zie hiernaast).

magisch realisme - Escher - Jetta
Escher-Umiker - 1925 - Houtsnede

Je ziet in zijn tekeningen gebouwen waarvan de trappen op een onmogelijke manier met elkaar verbonden zijn.

Escher's vrouw Jetta kende een bewogen leven. Geboren uit een Zwitserse vader en een Italiaanse moeder (ze heette officieel Giulietta) verhuisde het gezin naar Moskou. Bij de revolutie van 1917 vluchtten ze naar Finland en Zweden. Toen Escher verliefd op haar was, schreef hij aan een vriend:

“Zij had een bloesje aan zonder mouwen. De armen van een meisje ontroeren mij immer heftig. Niet wanneer zij rood en dik zijn, maar ietwat aan de magere kant en jong en onschuldig en een beetje door de zon verbrand. Dit meisje is zwak van gezondheid, daar zij gedurende een half jaar in Finland honger geleden heeft en te veel mensen heeft zien vermoorden”.

Escher heeft zijn eigen tentoonstelling in ‘Escher in Het Paleis’ aan Het Lange Voorhout in Den Haag.

Willink maakte dreigende fantasielandschappen. Koch had iets met kermislerijkheid. Escher maakte wiskundige realistische onmogelijkheden. Het magisch realisme brengt knap geschilderde, doordachte, gedetailleerde sfeerbeelden die je aan het denken zetten. Er zit niets abstracts aan, ook al bestaan de voorstellingen niet.

Ook in de Verenigde Staten werd er in de jaren dertig geschilderd op een manier die doet denken aan het magisch realisme. Het wordt het Amerikaans realisme genoemd. De bekendste schilder hiervan is Grant Wood (Anamosa 1891 - Iowa City 1942). Onder invloed van de grote renaissance-schilders als Dürer en Van Eyck maakt hij zeer realistisch geschilderde voorstellingen, maar van verzonnen thema's. Het bekendst is zijn werk ‘American Gothic’ uit 1930, dat in het Art Institute of Chicago hangt. We zien een boerenechtpaar voor een neogotische boerenschuur (door het raam met spitsboog is het neogotisch). Deugdelijk Christelijk, maar ook ergens dreigend met de hooivork in de aanslag. Zeer realistisch geschilderd met een paar trucjes: het patroon op de jurk van de vrouw komt terug in het gordijn van het neogotische raam; het gouden knoopje op de boord van de man komt terug als bliksemafleider op het huis helemaal bovenaan het schilderij en

Amerikaans Realisme - American Gothic - Grant Wood - 1930 - Art
Institute Chicago

de drietand van de hooivork zie je terug in de overal van de boer. Het schilderij werd niet enthousiast ontvangen, want het leeftijdsverschil tussen man en vrouw werd als te groot gezien. Wat doet zo'n oude man met zo'n jonge vrouw in de Midwest? Grant Wood zei daarop dat het niet man en vrouw, maar vader en dochter voorstelde. Het model voor die dochter was trouwens zijn zus, het model voor de strenge boer was zijn tandarts. Grant Wood kwam zelf uit een streng Christelijk Quakersgezin in Iowa. Hij noemde het schilderij ‘American Gothic’ omdat het huis op de achtergrond een neogotisch spitsraam heeft. En hij laat net als in de gotiek, het verticale domineren, zoals de ramen van het huis, de

structuur van de planken die omhoog gaat, de bliksemafleider, de lange nek van de vrouw en de hooivork. Het is net als het magisch realisme: een schilderij dat je ‘pakt’ en met een onbestemde dreiging erin.

Amerikaans Realisme - Nighthawks - Edward Hopper - 1942 - Art Institute Chicago

De Amerikaan **Edward Hopper** (Nyack 1882 - New York 1967) behoort ook tot het Amerikaans realisme. Bij hem staat de isolatie van het individu in de moderne Amerikaanse samenleving centraal. Zijn bekendste werk is 'Nighthawks' uit 1942. In een New York's café zitten enkele mensen in de nacht aan de bar. Ze lijken geen contact met elkaar te maken. Je ziet geen buitendeur in het café, zodat het lijkt of ze in een aquarium zitten. Ook dit werk

biedt volop ruimte voor speculatie en psychologische analyses, net zoals Grant Wood dat deed met zijn 'American Gothic'. 'Nighthawks' is één van de belangrijkste iconen uit de Amerikaanse schilderkunst van de twintigste eeuw.

Expressionisme in Nederland

Maar we gaan weer snel terug naar **Nederland**. In de jaren dertig en veertig zien we twee totaal verschillende dominerende stijlen: de zeer realistische stijl van het magisch realisme en het abstracte van de expressionisten. Der Blaue Reiter en Die Brücke hadden aan het begin van de twintigste eeuw in Duitsland de expressionistische kunst geïntroduceerd. Ook in Nederland ontstond deze nieuwe expressionistische school. We kijken eerst hoe het met de Nederlandse expressionisten ging aan het begin van de eeuw. En dat is een mooi verhaal, van Kees van Dongen naar Jan Sluijters en vervolgens van Piet Ouborg naar Karel Appel. Met af en toe een uitstapje naar Groningen en Bergen aan zee. Maar we beginnen met een vrouw.

Suze Robertson (Den Haag 1855 - 1922) is één van de eerste Nederlandse vrouwelijke beroepskunstenaars. Ze kreeg nationale bekendheid, lang na Judith Leyster uit de zeventiende eeuw. Suze was een voorloper van de **Amsterdamse Joffers**, een groep vrouwelijke kunstenaars die

aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam studeerden en samen exposeerden. Robertson staat bekend om haar sombere schilderijen van het dagelijkse leven. Zoals Vincent van Gogh tijdens zijn Nederlandse periode (denk bijvoorbeeld aan 'De Aardappeleters'). Maar vaak met vrouwen die aan het werk zijn, of straatgezichten in arme buurten als onderwerp. Suze Robertson kreeg tijdens haar leven al veel erkenning voor haar werk. Met haar expressieve manier van schilderen gaf ze al aan het begin van de twintigste eeuw de aanzet tot het Nederlands expressionisme.

Expressionisme - Suze Robertson - Vrouw aan 't Spoelwiel - 1904 - Kunstmuseum Den Haag

Kees van Dongen (Rotterdam 1877 - Monte Carlo 1968) is een Nederlandse schilder die zich aansloot bij zowel de fauvisten van Henri Matisse, als de Duitse groep Die Brücke. Geboren in Rotterdam, vertrok hij in 1906 naar Parijs met zijn vrouw en dochter om daar het echte schilderen te leren. In 1905 had hij al met Henri Matisse geëxposeerd in de beroemde Salon d'Automne, waarbij de critici het werk vergeleken met "Wilde Beesten", vandaar de naam Les Fauves. De fauvisten schilderden zonder perspectief in felle pure kleuren en het vroege werk van Van Dongen is dan ook zeer kleurrijk en expressief. Hij werd dus 'de' Nederlandse fauvist. Hij leerde Picasso kennen en deelde er zelfs korte tijd een atelier mee, scheidde in 1921 van zijn vrouw en werd in 1929 tot Fransman genaturaliseerd. Hij is vooral bekend als schilder van vrouwelijk naakt. 'De vrouw is mijn landschap' zei hij er zelf over. Hij staat bekend om zijn 'grote ogen'. Kijk maar hiernaast.

Hij maakt veel portretten van beroemde vrouwen, zoals Brigitte Bardot. Van Dongen werd zeer bekend en genoot met volle teugen van zijn lange leven, al wordt gezegd dat na de oorlog de kwaliteit van zijn werk afnam en hij te commercieel werd. De uitbundige feestjes in zijn atelier in Montpernasse werden bezocht door filmsterren en andere grote kunstenaars. Hij kreeg de hoogste Franse onderscheiding; het Legion d'Honneur. Zijn schilderijen brengen op veilingen miljoenen euro's op. We zien dat er naast de **realistische** manier van schilderen van de Magisch Realisten, met Kees van Dongen ook de **figuratieve werkelijkheid** (niet 100% natuurlijke werkelijkheid) van de expressionistische stijl doorgezet werd. Je kunt zijn schilderijen herkennen aan twee elementen: grote ogen en groene schaduwen. Kees van Dongen, een schilder om te onthouden.

Expressionisme - Le Coquelicot (de klaproos) - Kees van Dongen - 1919 - Museum of Fine Arts - Houston

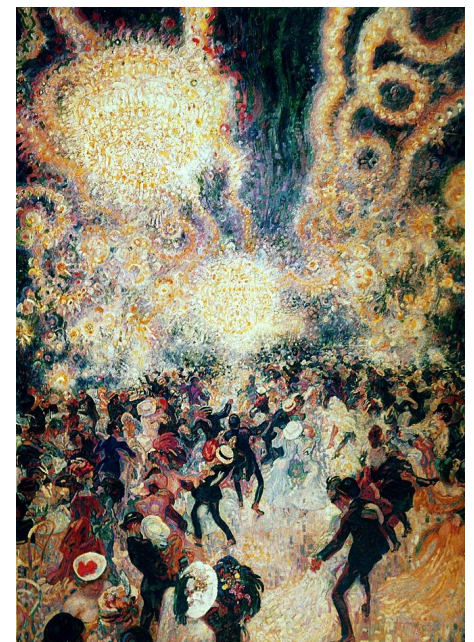

Expressionisme - Vrouw met Zwarte Hoed - Kees van Dongen - 1908 - Hermitage St Petersburg

Een andere belangrijke Nederlandse schilder die het expressionisme in Nederland op de kaart zet is **Jan Sluijters** (Den Bosch 1881 - Amsterdam 1957). We zien meteen een paar overeenkomsten met Kees van Dongen, want Jan Sluijters is ook bekend om zijn vele schilderijen van jonge vrouwen, het liefste naakt. Maar daarmee doen we hem iets tekort, want hij is enorm veelzijdig in zijn werk. Hij is een groot voorbeeld voor de latere CoBrA beweging door zijn uitbundig kleurgebruik en de vele stijlen waarin hij schilderde. En hij bleef, anders dan Kees van Dongen, tenminste in Nederland.

De jonge Jan Sluijters leert op de Rijksacademie in Amsterdam al vroeg goed schilderen, in de klassieke school in de trant van Rembrandt. Hij

Expressionisme - Bal Tabarin - Jan Sluijters - 1907 - Stedelijk Museum - Amsterdam

wint er in 1904 zelfs een prijs mee, de **Prix de Rome**, waardoor hij een studiebeurs krijgt waarmee hij door Europa kan reizen om de klassieke kunst nog beter te bekijken. Groot is de schok bij de Rijksacademie als hij op deze reizen aangetrokken wordt tot de moderne expressionistische en fauvistische stroming, geïnspireerd door Kees van Dongen. Hij stuurt een werk op met twee kussende vrouwen en pardoes wordt hem zijn Prix de Rome weer afgenomen. Zo'n goede jongen! Zo op het slechte pad gebracht! Schande. Terug in Nederland ontmoet hij Mondriaan en samen met hem exposeert hij. Op die expositie leert hij Greet van Cooten kennen, een mooie jongedame die best naakt voor hem wil poseren. Hij verlaat zijn vrouw en trekt bij Greet in. Kijk. Zo gaat dat blijkbaar. Zij blijft het hoofdmodel van Jan Sluijters en zo hebben wij als publiek in de loop der jaren Greet van alle kanten leren kennen. Uit die begintijd zien we op de vorige pagina 'Bal Tabarin', een expressionistisch werk dat een cabaret in Parijs uitbeeldt met het net uitgevonden elektrische licht. Je ziet dat Jan het kleurgebruik centraal stelt, het licht fonkelt er vanaf. Hij verhuist in 1909 naar **Laren** en gaat daar vooral landschappen schilderen in de stijl van de impressionisten. Geen schaapskuddes en boertjes zoals Mauve eerder had gedaan, maar roze bomen, net als bij Monet. Toefjes kleur. Of in de stijl van Van Gogh: met streepjes kleur die om de zon stralen en over het landschap zweven.

Expressionisme - Lezende Vrouw (Greet van Cooten) - Jan Sluijters - 1911 - Van Abbemuseum - Eindhoven

Waarom is Jan Sluijters zo belangrijk voor de Nederlandse kunst? Hij was degene die de vernieuwing uit Parijs meenam naar Nederland (van Dongen bleef in Frankrijk en Mondriaan ging uiteindelijk naar de Verenigde Staten).

Niet al zijn werken hebben dezelfde goede kwaliteit, omdat hij soms te lang een schilderij blijft verbeteren. Hij noemde dit het 'onherstelbaar verbeteren van een werk'. Zijn dochter werd daarom later vaak ingeschakeld om te bepalen of een werk nu echt een Jan Sluijters was of een vervalsing van een amateur. Hij is bijzonder bedreven in de vele verschillende nuances van wit. In zijn latere jaren (na 1920) werkt hij steeds meer in lichte kleuren, bijna een

Expressionisme - Meisje met Pop - Jan Sluijters - 1928 - Singer Museum - Laren

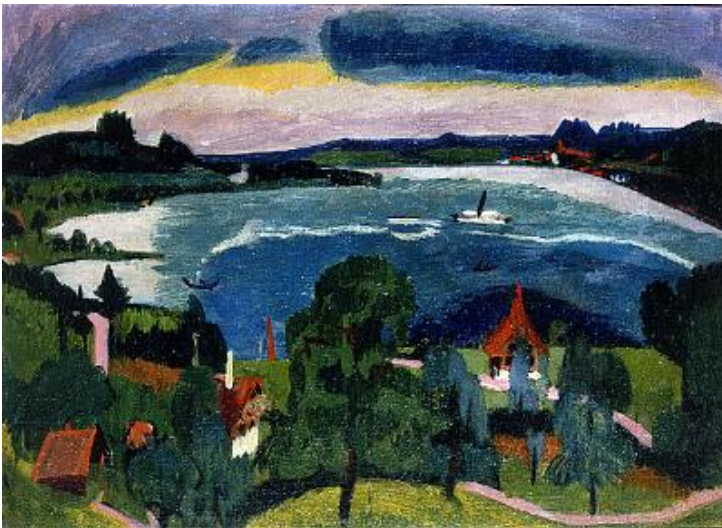
soort pasteltinten. Hij schildert steeds braver met veel portretten en kinderen. Maar wel heel pakkend. Hij maakt daarnaast veel politieke spotprenten voor de krant 'De Nieuwe Amsterdammer'. Niet de schoonheid dit keer, maar oorlog en leed. Hij ontwierp daarnaast postzegels en illustreerde veel kinderboeken. Sluijters maakt rond 1916 ook kubistische werken. Hij werkt dan samen met Mondriaan en ze worden vaak in één adem genoemd. Zijn werk lijkt, zeker in die kubistische tijd, ook veel op het vroege werk van Mondriaan. Ze zeggen dat Sluijters kleur heeft geïntroduceerd bij Mondriaan. Later ging Mondriaan steeds abstracter werken en Sluijters steeds realistischer. Jan Sluijters is eigenlijk alleen maar in Nederland bekend en niet zo in het buitenland. Maar voor ons een groot schilder die de moderne kunst in ons kikkerlandje bracht. Jan Sluijters overleed in 1957 in Amsterdam. Hij maakte meer dan 3000 schilderijen. Die heel veel waard zijn op veilingen.

In **Groningen** werd in 1918 een kunstenaarscollectief opgericht dat ook iets vernieuwends wilde brengen. Weg van de gebaande paden. De heersende smaak moest maar eens omgewoeld worden. De naam van deze groep was dan ook **De Ploeg**. Deze kunstkring bestaat momenteel nog steeds; elk jaar organiseren ze een expositie. Opgericht na een tentoonstelling over Groningse kunstenaars in het Gronings Museum, werden ze bekend als de Gronings expressionisten. De meest bekende schilder hiervan werd **Jan Wiegiers** (Kommerzijl 1893 - Amsterdam 1959), ook wel door de Ploegleden de ‘ceremoniemeester’ genoemd. Opgeleid aan de Academie Minerva in Groningen, introduceerde Wiegiers een nieuwe manier van schilderen, waarbij de verf werd gemengd met bijenwas en benzine. Een explosieve combinatie. Er werden veel portretten op deze manier geschilderd, maar ook veel landschappen. De horizon is relatief hoog en er worden contrasterende kleurvlakken gebruikt.

*De Ploeg - Danspaar - Jan Wiegiers - 1930
- Gronings Museum - Groningen*

De Ploeg - Zugensee - Jan Wiegiers - 1925 - Gronings Museum - Groningen

Er werd vooral in de open lucht geschilderd, waarbij de boerderij ‘Blauwborgje’ net boven Groningen als verzamelplaats gebruikt werd. Jan Wiegiers mocht op kosten van de Ploegleden een tijdje in **Davos** in Zwitserland verblijven om te herstellen van tuberculose. Hij ontmoette daar de Duitse expressionist Kirchner van de groep Die Brücke (zie eerdere lessen). Wiegiers werd sterk door Kirchner beïnvloed en nam het expressionisme mee terug naar Groningen. Je ziet in het schilderij ‘Danspaar’ duidelijk de Kirchner terug. Hij verhuisde later naar Amsterdam, waar hij

één van de eerste moderne schilders werd in Nederland. In de jaren vijftig werd hij professor aan de Rijksacademie in Amsterdam. Samen met Jan Sluijters en Leo Gestel werd hij dé voortrekker van het modernisme in Nederland.

Ook buiten Groningen werd de moderne stijl omarmd. In **Bergen aan Zee** ontstond een kunstenaarsvereniging die de moderne kunst tussen 1915 en 1925 op de kaart wilde zetten. Deze groep werd bekend als de **Bergense School**. De plaats Bergen werd gekozen vanwege de natuur en de mooie lichtinval. De Franse schilder Henri le Fauconnier werd de oprichter van de beweging, maar de meest bekende schilder van de Bergense School werd Leo Gestel.

Leo Gestel (Woerden 1881 - Hilversum 1941) kreeg het schilderen met de papelepel ingegoten door zijn vader, Willem Gestel, die huisschilder was en leraar op de ‘Avondteekenschool’ in Woerden. In Woerden wordt zijn naam overigens uitgesproken als Gestél (met de klemtoon op de ‘stel’), in de rest van Nederland als Géstel (met de klemtoon op de eerste lettergreep). Na zijn opleiding in Amsterdam begon hij in 1904 een atelier. Zijn vrienden noemden hem Leonardo, wat hij maar tot Leo afkortte; hij heette eigenlijk Leendert. Hij schilderde eerst op een kleurrijke manier in een stijl die aan Van Dongen doet denken (zie hiernaast zijn prachtige ‘Dame met Sigaret’) en later in meer kubistische trant. Hij vestigde zich in 1921 in Bergen

en werd een bekende schilder van de Bergense School. Hij reist veel door Europa, eerst met zijn klasgenoot Jan Sluijters maar later alleen. Hij bezoekt onder andere Mallorca en Sicilië. Door maagproblemen is hij vaak ziek en depressief. In 1928 verliest hij 400 werken bij een grote brand in zijn huis. Hij stierf in 1941, een enorme hoeveelheid tekeningen, litho's en ander grafiek achterlatend.

Leo Gestel trouwde in 1922 met An Overtoom. Zijn grootste fan was Piet Boendermaker, de zoon van een rijke makelaar uit Amsterdam, die uiteindelijk 550 werken van Leo Gestel in zijn bezit had. Leo reisde eerst met Piet en later met de dochter van Piet, Zus Boendermaker, door Europa. Hoewel Zus Boendermaker twintig jaar jonger was dan Leo, ontstond er in 1924 een relatie. In 1927 verbrak hij de relatie na een depressie. Zijn vrouw An kwam hem in België ophalen en bracht hem terug naar Nederland. Piet kocht daarna geen enkel werk meer van Leo...

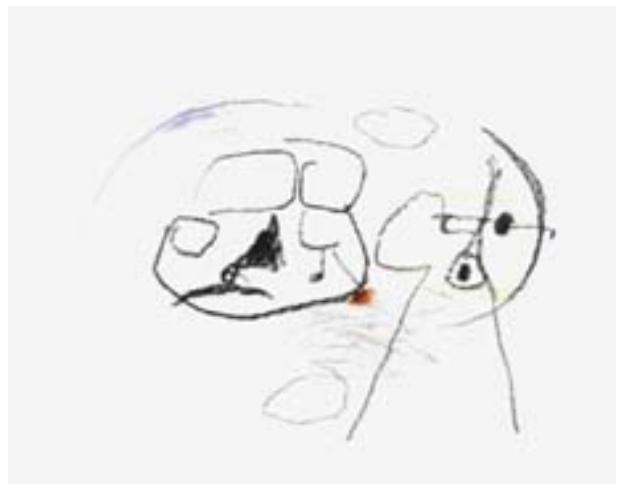

Bergense School - Dame met sigaret - Leo Gestel - 1911 - privé-bezit

Als Kees van Dongen de eerste Nederlandse kunstenaar was die de moderne kunst groot maakte als fauvist, Jan Sluijters hem opvolgde als fauvist, expressionist, impressionist of kubist (kies zelf maar), Jan Wieggers het Duitse expressionisme in Nederland bracht en Leo Gestel dit versterkte, hebben we dan ook de *missing link* naar CoBrA met een Nederlandse **surrealist**? Jazeker, de volgende grote naam die we hier moeten noemen is die van **Piet Ouborg** (Dordrecht 1893 - Den Haag 1956). Hij is de Nederlandse Joan Miro. Abstract surrealisme. Kleur als droom in je hoofd. Er is ook overeenkomst met Kandinsky. Het wordt steeds abstracter. Je weet niet meer wat de bovenkant van het schilderij is. Ze noemden het later de **Nieuwe Haagse School**.

Piet Ouborg is niet zo bekend als Kees van Dongen en Jan Sluijters, maar wel een groot Nederlandse schilder die in deze cursus thuishoort. Met zijn 'droedels' van abstracte tekeningen en schilderijen werkt hij in de trant van Joan Miro. Een tekening hoeft niet perse iets voor te stellen, zegt hij. Als je er middels je eigen verbeelding iets bij gaat voelen, zegt de tekening je misschien meer dan als de schilder de betekenis al vastlegt. Als je aan de telefoon zit en zonder erbij na te denken tekeningetjes maakt, dan maakt je onderbewuste eigenlijk de tekening. Het onderbewuste is aan zet. Kunst die je naar de basis van het bestaan brengt. Maar Piet Ouborg zet je wel een beetje op het verkeerde been, omdat hij **een titel** aan zijn werken gaf. Kijk bijvoorbeeld naar de tekening hiernaast; 'Vader en Zoon' heet de tekening, maar het is een abstract werk dus je moet

Nieuwe Haagse School - Vader en Zoon - Piet Ouborg - 1950 - CoBrA Museum - Amstelveen

lang naar een vader of zoon zoeken. Piet Ouborg zorgde daarmee onbedoeld voor de eerste enorme kunstrel in het naoorlogse Nederland.

Piet Ouborg kreeg voor deze tekening 'Vader en Zoon' in 1950 de Jacob Marisprijs, wat door velen werd gezien als een onbegrijpelijke beslissing. Waarom geef je de titel 'Vader en Zoon' aan zo'n onbetekenende tekening die elk kind had kunnen maken? Het stelt toch niets voor (letterlijk en figuurlijk)?

Anderen roemden zijn vernieuwende werk dat Nederland ook eindelijk met de moderne kunst in verband bracht. De arme Ouborg werd het slachtoffer van deze enorme rel. Ouborg stierf in 1956, maar hij had de kunst in Nederland behoorlijk opgeschud. Want hoewel verguisd door velen, had Piet Ouborg een hele nieuwe groep jonge schilders enorm geïnspireerd. En die nieuwe groep werd later de CoBrA groep. Ouborg zelf wilde niet meedoen met CoBrA, maar als je naar zijn werken kijkt, dan weet je dat hij de weg naar CoBrA heeft voorbereid.

Er was direct na de oorlog een sterke drang naar vernieuwing in de kunst. De tweede wereldoorlog had diepe wonden achtergelaten. In de oorlog was veel verloren gegaan en het ideale romantische verleden bleek een illusie te zijn. Terugkijken naar het verleden? Die tijd was vooral ellendig geweest. Realisme? De werkelijkheid was te hard. Het werd tijd voor iets anders. Iets nieuws. Tijd voor het experiment. Dit effect hadden we al gezien direct na de eerste wereldoorlog met de opkomst van de DaDa beweging in Frankrijk. Nu zien we het ook direct na de tweede wereldoorlog in Nederland ontstaan met de CoBrA beweging en in de Verenigde Staten met de zogenaamde Abstract Expressionisten. We beginnen met CoBrA.

CoBrA

CoBrA is een Europese kunststroming die in 1948 in Parijs werd opgericht. De naam CoBrA staat voor de drie hoofdsteden van de landen waar de kunstenaars vandaan kwamen: Copen^hagen, Brussel en Am^sterdam. Vandaar dat tegenwoordig CoBrA met de hoofdletters C, B en A geschreven wordt, in navolging van een initiatief van het CoBrA museum in Amstelveen. Maar ze wilden ook wel een giftige beet toebrengen aan de bestaande kunststromingen. Ze waren in Parijs voor een conventie over surrealisme, maar ze vonden de surrealisten te theoretisch in hun benadering en wilden zich hiertegen afzetten. De oorspronkelijke CoBrA-leden waren Asger Jorn uit Denemarken, Christian Dotremont en Joseph Noiret uit België en Karel Appel, Corneille en Constant uit Nederland. Zij kwamen op 8 november 1948 bij elkaar in cafe Notre Dame in Parijs, waar zij een door Dotremont gemaakt manifest ondertekenden dat Marxistische trekjes had.

CoBrA - tekening Corneille - 1949 - op servies CoBrA Café aan Museumplein in Amsterdam

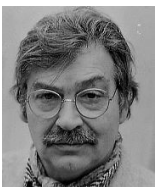
De CoBrA beweging wilde weg van de academische intellectuele wereld, die voorschreef wat 'mooi' gevonden moest worden. Ze wilden terug naar de spontane actie, naar de primitieve kunst, naar kindertekeningen. Kortom, naar het oorspronkelijke dat nog niet bedorven was door de opgedrongen theorie en esthetiek van volwassenen. Het woord 'naïef' werd het sleutelwoord, bedoeld als ongeschoold en onbedorven. Er werd gewerkt met experimentele

voorstellingen zoals spelende kinderen, maar ook met experimentele manieren van schilderen zoals met de ogen dicht, of 's nachts, of met de linkerhand of met vreemde materialen. Alles om maar het oorspronkelijke beter te kunnen benaderen. Complete vrijheid van kleur en lijnen zijn belangrijk. Bij CoBrA kun je herkennen wat het onderwerp van het schilderij is, in tegenstelling tot het volkomen abstracte werk van hun voorganger Piet Ouborg, maar het lijken in eerste instantie kindertekeningen.

'Zoiets kan mijn kind van zes toch ook maken?', werd er vaak van CoBrA gezegd. Maar, zoals kunstvervalser Geert Jan Jansen al opmerkte, als je kinderen het zo makkelijk kunnen maken, waarom doen ze het dan niet?

Het werk zit goed in elkaar, ook al lijkt het snel en achteloos gemaakt. Had Picasso al niet eerder gezegd dat hij als kind al kon tekenen als Rafael, maar dat hij zijn hele volwassen leven heeft geprobeerd te tekenen als kind? Overigens behoorden naast schilders ook schrijvers en dichters tot CoBrA, waarvan Dotremont en Noiret uit België voorbeelden zijn, later aangevuld met onder andere Hugo Claus.

De beroemde CoBrA periode duurt maar kort, van 1948 tot 1951. Maar drie jaar! Daarna is er wel werk uitgebracht onder de CoBrA noemer, maar de werken die het meeste opbrengen van CoBrA komen uit 1948-1951. Een Appel uit 1949 doet het veel beter op veilingen dan een Appel uit 1958. De beweging werd officieel opgeheven in 1951. De kunstenaars onderhielden daarna hun banden en werkten nog steeds in de CoBrA stijl. In de periode van een paar jaar werd CoBrA dus bekend en beroemd. Maar, de beweging wilde voorkomen dat ze *zelf* een esthetisch voorgeschreven kunstrichting werd! Ze wilden spontaniteit! Naïviteit! En nu werden ze zelf een voorbeeld voor anderen! Om dat gevaar niet groter te maken, was het maar beter de beweging in 1951 op te heffen.

Laten we eens kijken naar de bekendste Nederlandse CoBrA schilder, [Karel Appel](#) (Amsterdam 1921 - Zürich 2006). Geboren in de Dapperstraat in Amsterdam. Zijn vader was kapper en zijn kapsalon vormde het hart van de volksbuurt. Hoewel zijn vader graag zag dat Karel de zaak overnam, ging hij in 1942 naar de Rijksacademie in Amsterdam om schilder te worden. Zijn vader zette hem meteen op straat.

Om zijn studie te bekostigen kreeg hij een beurs van de staat. Er wordt gezegd dat Appel nauwe banden onderhield met de nationaal-socialisten om dit geld te kunnen krijgen. Appel zelf zei altijd dat hij niets met de Duitsers te maken wilde hebben, maar dat hij wel geld nodig had om goed te kunnen leren schilderen. Appel ontmoet op de Rijksacademie de schilders Corneille en Constant, een vriendschap die jaren zou duren. Omdat hij weigert in Duitsland te gaan werken, moet hij begin 1945 zijn huis ontvluchten en zwerft door bezet Nederland. Na de oorlog keert hij terug naar Amsterdam. Hij laat zich vooral inspireren door Picasso en Matisse en krijgt in kleine kring bekendheid. In 1949 mag het net opgerichte CoBrA tot haar eigen verrassing exposeren in het Stedelijk Museum. De tentoonstelling werd echter een groot schandaal en

CoBrA - Karel Appel - Vrouwen, kinderen, dieren - 1951 - CoBrA museum Amstelveen

teleurgesteld vertrok Appel in 1950 naar Parijs. In 1951 houdt CoBrA een tweede (en laatste) eigen expositie in het Palais des Beaux-Arts in Luik. Op exposities voor moderne kunst in Parijs werd CoBrA veel beter ontvangen dan in Nederland. In 1953 kreeg Appel een solo-expositie in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel, in 1953 was zijn werk te zien in Sao Paulo en in 1954 ontving hij de UNESCO prijs tijdens de biënnale van Venetië. Zijn naam was gemaakt.

Een muurschildering van Appel voor de kantine van het stadhuis van Amsterdam werd door de ambtenaren niet gewaardeerd. Het heette 'Vragende Kinderen' maar de lunchende ambtenaren vonden het te barbaars en gewelddadig voor hun broodje kaas. Het werd een grote rel. Er ging meteen een behangetje overheen, dat er zeker tien jaar op bleef. Dit schilderij werd dan ook in de pers de 'twistappel' genoemd.

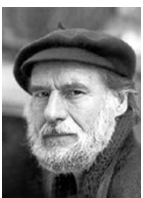
CoBrA - Karel Appel - Vragende Kinderen - 1949 - kantine gemeentehuis Amsterdam (momenteel hotel The Grand)

Appel heeft veel verschillende schilderijen van het thema 'Vragende Kinderen' gemaakt. Direct na de tweede wereldoorlog reisde hij met de trein door Duitsland en op veel stations stonden bedelende kinderen. Dit maakte op hem een diepe indruk. Dat is ook CoBrA trouwens: hele series maken van één onderwerp.

Na het uiteenvallen van CoBrA in 1951 ging Appel steeds meer met dikke verflagen werken. Hij gooide later direct vanuit de tube de verf op een groot doek en klierde er vrolijk op los. Zelf zei hij ervan: 'Ik rotzooi maar een beetje an. Ik leg het er tegenwoordig flink dik op, ik smijt de verf er met kwasten en plamuurmessen

en blote handen tegenaan, ik gooi d' er soms hele potten tegelijk op.' Zijn werk werd in de loop der jaren steeds meer gewaardeerd; hij had in de jaren '90 studio's in New York, Connecticut, Monaco en Toscane. Hij werkte altijd aan één schilderij tegelijkertijd. Al was hij om die explosies van verf te maken nogal ruw, hij mengde de kleuren altijd met veel precisie en naarmate het werk bijna af was, ging hij langzamer schilderen om te eindigen met een finishing touch. Hij stierf in 2006 in Zwitserland en is begraven op het kerkhof Père-Lachaise in Parijs.

Er zijn aardig wat [valse](#) Appels in omloop, vooral gedateerd uit de periode 1948-1951 uiteraard. Omdat Appel lang leefde, werd hem vaak gevraagd of een werk dat op een veiling verscheen wel echt was. Maar omdat hij zoveel werken gemaakt had en een dagje ouder werd, kwam het voor dat hij echte werken als vals bestempelde en valse werken als echt. Zo ondervond Geert Jan Jansen, die een Appel had vervalst, dat Karel het werk goedkeurde omdat hij dacht dat hij het zelf gemaakt had. Kijk, zo gaat de prijs van een vervalsing snel omhoog. Kijk dus uit als je denkt een echte Appel te hebben. Zelfs in de musea weten ze het soms niet echt.

De tweede belangrijke Nederlandse CoBrA schilder is Guillaume Cornelis Beverloo, beter bekend als [Corneille](#) (Luik 1922 - Parijs 2010). Geboren in [Luik](#) uit Nederlandse ouders wilde hij al snel schilder worden. Hij gaat in 1940 naar de Amsterdamse Academie. Hij leert Appel kennen en krijgt al in 1946 zijn eerste expositie in Groningen. Hij sluit zich in 1948 bij CoBrA aan en vertrekt in 1950 naar [Parijs](#), net als

Appel. Ook na het uiteenvallen van CoBrA in 1951 maakt hij vele wereldreizen naar o.a. Afrika en Zuid-Amerika, wat zijn werk gaat bepalen. Na 1960 maakt hij vooral kleurige figuratieve kunst, die goed in de smaak valt bij het grote publiek. Ook Corneille maakt tot op hoge leeftijd schilderijen. Omdat er veel Corneilles in omloop zijn, drukt dat de prijs (je kunt een Corneille nog wel voor een redelijk bedrag aan je muur hebben) al betaal je voor de CoBrA periode 1949-1951 hier ook de hoofdprijs. Het werk van Corneille kan verdeeld worden in drie periodes: de CoBrA periode als eerste, de tweede periode met veel op Afrika en reizen geïnspireerde landschappen en zijn derde periode, de figuratieve periode met zijn vele felgekleurde vogels, bloemen en vrouwen.

CoBrA - Corneille - Terugkeer van de Zeeman - 1949 -
Olieverf op doek - Cobra Museum - Amsterdam

Hij maakte van alles in die stijl, van schilderijen tot koffiekopjes, pennen of stropdassen met opdruk. Iedereen kon zijn eigen Corneille hebben. En er zijn duizenden zeefdrukken van hem in omloop.

Corneille betekent 'kraai' in het Frans. Corneille klinkt beter dan Cornelis, vond hij.

Cobra - Corneille - stropdas en zeefdruk - 'Iedereen zijn eigen Corneille'

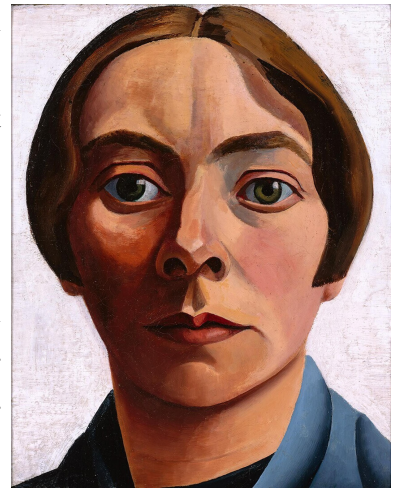
Er is in de laatste jaren van zijn leven veel te doen geweest over de geestesgesteldheid van Corneille. Zijn familie vond dat hij het geld erdoorheen joeg en spande rechtszaken aan om aan te tonen dat hij geestelijk niet meer in orde was. Hij zou onder curatele gesteld moeten worden. Ook een aantal van zijn vele maîtresses eisten geld. Zijn 26 jaar jongere vrouw, Natasja de Laktionoff, hield voet bij stuk en plaatste hem onder curatele. Corneille had haar leren kennen bij

het Russisch ballet. Net als Picasso had dus ook Corneille een Russische ballerina als vrouw. Ze moest ooit de planten van Corneille verzorgen en ontdekte toen dat het wietplanten waren. Ze leerde leven met het feit dat hij zoveel maîtresses had. Ze kregen een zoon, Dimitri. Leren leven met maîtresses is één ding, geen geld krijgen uit de erfenis een ander. Corneille was de laatst levende CoBrA kunstenaar.

Corneille is in 2010 op hetzelfde kerkhof begraven waar ook **Vincent van Gogh** begraven ligt. In **Auvers-sur-Oise**, net boven **Parijs**. Corneille woonde korte tijd in dit dorp, waar ook Vincent zijn laatste weken doorbracht. En omdat Vincent altijd een belangrijke bron van inspiratie was geweest, bleef hij ook na zijn dood bij Vincent in de buurt. Corneille, een vrije vogel in de kunstwereld.

Zo. We hebben deze les gekeken naar het magisch realisme in Nederland. Tussen 1920 en 1950 zie je dus twee hoofdstromen in Nederland naast elkaar bestaan: aan de ene kant het gedetailleerd geschilderde magisch realisme en aan de andere kant het steeds abstracter wordende expressionisme. Dat expressionisme in Nederland werd gestart door Suze Robertson, Kees van Dongen en Jan Sluijters. De Ploeg in Groningen en de Bergense School volgden snel, wat leidde tot een nieuwe naïeve beweging die CoBrA genoemd werd. CoBrA, waar je tenminste nog iets herkenbaars op ziet, was korte tijd belangrijk in Nederland en Europa.

Vermeldenswaardig is nog een schilderess die bij de Bergense School gerekend kan worden, Charley Toorop (Katwijk 1891 - Bergen 1955). Als dochter van de bekende schilder Jan Toorop is zij ook een rode draad in de Nederlandse kunst tussen 1920 en 1950. Zeker na het overlijden van haar vader in 1928 ontwikkelde ze een eigen krachtige stijl, waarbij de geportretteerden je met open ogen aanstaren. De inspiratie vond ze in de Egyptische Fayoum-portretten (zie de les over Egypte) en de filmwereld. Ze was betrokken bij de Amsterdamse filmclub, om ook vernieuwende films te maken. Ze trouwde in 1912 met Henk Fernhout, waar haar ouders overigens niet blij mee waren. Ze werkte in Bergen vanuit haar atelier 'De Vlerken', waar ze veel kunstenaars ontmoette. Ze kende Max Ernst, Mondriaan, Carel Willink, Joris Ivens en Gerrit Rietveld goed. In de zomer was ze vaak op Walcheren te vinden, waar ze verbleef in hotel De Valk in Westkapelle. Ze leerde het vak van haar vader tijdens vakanties in Zeeland. Haar zoon Eddy Fernhout werd schilder, haar zoon John Fernhout werd fotograaf en filmmaker.

Expressionisme - Charley Toorop - Zelfportret - Olieverf op doek - Museum Boymans van Beuningen - Rotterdam

In de volgende les gaan we door op het vervolg van het abstract expressionisme in de Verenigde Staten, wat uiteindelijk uitmondde in Popart. Maar eerst kun je weer, als je er zin in hebt natuurlijk, een aantal vragen beantwoorden om te zien of je kennis is toegenomen.

1. Welke schilder bereidde internationaal de weg van het surrealisme en magisch realisme voor?
 - a. Corneille
 - b. Leo Gestel
 - c. Giorgio de Chirico
 - d. Grant Wood
2. Wie behoort niet tot de magisch realisten?
 - a. Pyke Koch
 - b. Maurits Escher
 - c. Carel Willink
 - d. Kees van Dongen
3. Welke stelling is juist:
 - a. Pyke Koch en Carel Willink schilderen voornamelijk in tempera
 - b. Maurits Escher maakte veel landschappen met dreigende wolken en architectuurelementen
 - c. Carel Willink schildert veel kermisklanten en aan lager wal geraakte personen
 - d. Magisch realisten schilderen abstracte werken waarin je geen figuur herkent
4. Wie schilderde dit werk (denk aan de grote ogen)
 - a. Jan Sluijters
 - b. Carel Willink

- c. Grant Wood
 - d. Kees van Dongen
5. Wie was in de leer bij Kirchner en nam het Duitse expressionisme mee naar Nederland?
- a. Carel Willink
 - b. Piet Ouborg
 - c. Jan Wieggers van De Ploeg
 - d. Leo Gestel van de Bergense School
6. Welke schilder, die in 1950 de Jacob Marisprijs won, wordt gezien als dé Nederlandse surrealist
- a. Piet Ouborg
 - b. Leo Gestel
 - c. Jacob Maris
 - d. Karel Appel
7. Wat betekent de afkorting CoBrA?
- a. Corneille, Brandts en Appel
 - b. Constant en Rembrandt
 - c. Copenhagen, Brussel, Amsterdam
 - d. Courageous Brave Artists
8. Welke stelling is waar over Karel Appel?
- a. Karel Appel stierf jong
 - b. Karel Appel maakte altijd zeer gedetailleerde realistische werken
 - c. Karel Appel is altijd in Nederland gebleven
 - d. Karel Appel schilderde 'Vragende Kinderen' op een muur van het Amsterdamse stadhuis
9. Wie was de voorloper van de Amsterdamse Joffers?
- a. Judith Leyster
 - b. Henriëtte Ronner-Knip
 - c. Suze Robertson
 - d. Berthe Morisot
10. Edward Hopper behoorde tot welke kunststroming?
- a. Amerikaans Realisme
 - b. CoBrA
 - c. Magisch Realisme
 - d. De Bergense School